

ELIBERAREA POPOARELOR DIN AMERICA LATINĂ (1810—1826)

DUMITRU ALMAȘ

Marile mișcări de eliberare națională care au frământat lumea la începutul veacului al XIX-lea au cuprins și America Latină, colonie a Spaniei sau Portugaliei încă din secolul al XV-lea. Așa s-a angajat, între anii 1810 și 1826, lupta popoarelor sud-americane împotriva stăpînitorilor colonialiști.

După războiul revoluționar pentru independență cîștigat de cele 13 colonii engleze între 1774—1783, după revoluția din Haiti, războiul de eliberare dus de popoarele din America Latină reprezintă al treilea mare moment în eliberarea acestui continent de sub colonialism și de formare a unor state naționale de limbă spaniolă, ca o contrapondere a celeilalte jumătăți a continentului anglo-saxon.

Formațiile politice la începutul veacului al XIX-lea din această parte a continentului american, colonie spaniolă, se numeau: *Noua Spanie* (Mexicul și teritoriul pînă la istmul Panama), *Noua Granadă* (Venezuela, Columbia, Republica Dominicană), *Peru* (Ecuador, Peru și Bolivia de azi) și *La Plata* (Paraguay, Uruguay, Chile și Argentina). Brazilia era din 1500 colonie portugheză. Teritoriile stăpînite de spanioli aveau o populație de aproximativ 15.000.000 de locuitori, iar Brazilia de circa 3.500.000. Această populație era alcătuită din autohtoni amerindieni: azteci, mayas, incași, din negri aduși din Africa, din creoli-spanioli așezați aici în decursul secolelor (cam 3 milioane) și spanioli, veniți anume pentru a administra aceste colonii. Aceștia din urmă erau porecliți „peninsularii“ și nu treceau, ca număr, de 300.000.

În timpul dominației lor de aproape trei veacuri, clasele stăpînitoare spaniole au introdus în America de Sud un sistem de exploatare specifică, în scopul de a acapara bogățiile din aceste teritorii, cu cheltuieli cît mai mici și cu profituri cît mai mari. Dacă la început urmăreau mai ales exploatarea aurului și a argintului, cu timpul spaniolii și portughezii au devenit proprietarii unor imense latifundii, aservind populația băștinașă și storcînd fără milă viața negrilor transportați din Africa. Trebuie știut că 40% din proprietățile funciare erau deținute de biserică, preoții fiind cei mai numeroși exploatare ai acestor colonii.

Marile proprietăți funciare coloniale au avut diferite forme de organizare economică. Astfel existau sisteme cu caracter feudal, copiate după modelele

din Spania — *encomienda* spaniolă. — apoi sistemul *hacienda*, când proprietarul stăpînea în mod real pămîntul, muncindu-l cu lucrători liberi, în teorie, dar în realitate iobagi și peoni, supuși opresiunilor economice, politice și rasiale.

Favorizînd sistemul monoculturilor (cacao, cafea, trestie de zahăr, tutun, bumbac, orez, indigo), marii proprietari s-au antrenat în schimbul de mărfuri internațional, crescînd mereu, intensificînd stoarcerea economică a maselor prin: sclavie, șerbție și exploatarea cu caracter capitalist.

În toată perioada colonială, aceste teritorii au fost mai ales teritorii cu producție agrară. Totuși, în unele părți se acorda o atenție destul de importantă și mineritului (aur și argint), mai ales în primele decenii ale colonizărilor. Extracția minereurilor industriale a început să se dezvolte abia după ce s-au pus bazele unor industrii moderne în Spania și în Europa.

Administrativ și politic, coloniile spaniole erau guvernate de vice-regi, ajutați de organe locale, alcătuite îndeosebi din spanioli — „peninsulari“. La sate puterea era deținută de un „cacio“, un fel de staroste. În afară de aceștia, nimeni nu dispunea de drepturi politice: nici creolii, nici metișii descendenți din amestecul albilor cu indienii, nici mulatrii, născuți din albi și negri, nici chiar spaniolii născuți aici, cu toate că, de multe ori, aveau o situație materială foarte bună: meseriași ori mici negustori. Indienii și negrii erau deosebit de crunt asupriți și exploatați. Aceasta a provocat repetate răscoale ale maselor împotriva stăpînirii spaniole. Nemulțumiți erau și creolii, geloși pe puterea și bogăția „peninsularilor“. Nemulțumirile su sporit odată cu restricțiile guvernului spaniol asupra comerțului: aceste colonii nu aveau dreptul să facă negoț cu nici o altă țară în afară de Spania. Peste toate acestea, coroana spaniolă, în veșnică criză de bani, aplica în colonii vreo 40 de feluri de impozite, urmărind să scoată cît mai mult aur.

În lupta pentru libertate, conducătorii popoarelor din America Latină se aflau sub influența iluminismului francez și a revoluției burgheze din Franța, precum și sub influența doctrinelor revoluționare ale nord-americanilor Jefferson și Tom Payne. Chiar faptul că Spania a dat oarecare ajutor luptei pentru independență coloniilor engleze, cu scopul de a lovi în vechiul său adversar — Anglia, — a avut de asemenea importante urmări asupra stării de spirit din aceste colonii americane: libertatea cucerită la Philadelphia era necesară și în Mexic, era necesară și în Caracas, Rio de Janeiro sau Buenos-Aires.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, lupta de eliberare s-a intensificat: au izbucnit numeroase răscoale ale indienilor și ale negrilor, s-a întezit acțiunea de eliberare a creolilor. Dar lupta decisivă s-a dat în primele trei decade ale veacului al XIX-lea. La început, această luptă s-a conjugat cu cea dusă de spanioli împotriva stăpînirii napoleoniene. Folosind această situație favorabilă, intelectualii din coloniile spaniole au ridicat steagul luptei de eliberare, antrenînd pe creoli, indieni, metiși, mulatri și negri.

Istoria acestui război de eliberare, purtat între 1810 și 1826 se împarte în trei perioade:

- a) 1810—1815, cînd popoarele asuprite au dobîndit importante succese;
- b) 1815—1816, cînd armatele spaniole au înfrînt forțele sud-americane,
- c) 1817—1826, cînd se desfășoară noua ofensivă a popoarelor răscolite și victoria lor definitivă împotriva colonialismului spaniol.

După ocuparea Spaniei, în 1808, Napoleon a trimis în America un număr mare de funcționari, cu misiunea de a prelua conducerea vastului imperiu colonial spaniol. Cum era și firesc, localnicii i-au primit cu multă ostilitate. Încurajate de izbucnirea luptei de eliberare din Spania, masele din aceste colonii și-au întezit lupta.

La Caracas, în 19 aprilie 1810, s-a organizat o junță revoluționară care a proclamat independența Venezuelei, iar în decembrie 1811 a adoptat o constituție cu caracter republican. În curînd se înregistra o adevărată mișcare de eliberare națională în America Latină, îndreptată atît împotriva francezilor cît și a spaniolilor. Trupele spaniole au primit ordin să înăbușe mișcarea revoluționară cu arma. Revoluționarii și-au organizat o armată care, sub conducerea lui Simon Bolivar — un creol bogat din Caracas —, cunoscător al revoluției franceze și, o vreme, admirator al lui Napoleon, a obținut, în primăvara anului 1813, victoria împotriva spaniolilor. Dar, lupta a continuat în condiții deosebit de grele. Pentru atragerea maselor la luptă, Bolivar a ajuns la convingerea că trebuie să împroprietărească llianeros-ii și soldații care luptau pentru eliberare, sclavii trebuiau eliberați, iar administrația puternic centralizată. După victoria de la Boyaca, în 10 august 1819, s-a proclamat republica Columbia care cuprindea și Venezuela. Președinția a revenit lui Simon Bolivar. A urmat eliberarea Ecuadorului, în 1822 și alipirea lui la Columbia, care a devenit acum Gran Columbia. Menționăm bătălia de la Ayacucho, socotită drept un Yorktown al Americii Latine. În 1824, Bolivar a eliberat o bună parte din Peru, care a format statul Bolivia, nume dat întru slăvirea eliberatorului. Ultimele trupe spaniole s-au predat lui Bolivar, la 23 ianuarie 1826.

Încă din 22 mai 1810 a izbucnit lupta de eliberare națională și în Argentina. Și aici s-a format o junță revoluționară. La început au condus Mariano Moreno și Manuel Belgrano, iar mai tîrziu, San Martin, fost ofițer în armata spaniolă. După numeroase bătălii, la 9 iulie 1816, congresul de la Tucman a proclamat independența Provinciilor Unite La Plata. Ca să lichideze forțele spaniole retrase în Peru și Chile, San Martin a întreprins o uimitoare expediție peste Anzi, trecînd munții pe la o altitudine de peste 5.000 de m. La vest de Anzi, în Chile, a dat marea bătălie de la Chacabuco (12 februarie 1817). Forțele regale spaniole au fost zdrobite, iar Chile a fost eliberat. În vara anului 1822, a ajuns la Guayaquil, în Ecuador, unde s-a întîlnit cu Simon Bolivar, cu scopul de a colabora pentru nimicirea tuturor forțelor adverse. Dar cei doi mari conducători ai luptei de eliberare n-au reușit să se înțeleagă asupra formei de guvernămînt, asupra frontierelor dintre Peru și țările din nord, precum și asupra conducerii militare. În consecință, San Martin s-a retras, împreună cu armata sa.

Datorită eroismului armatei lui San Martin s-au eliberat Paraguai și Uruguai. În Chile s-a format, de asemenea, o junță revoluționară și un guvern provizoriu, condus de O'Higgins care, în iunie 1811, au declarat independența statului. Dar spaniolii au intervenit cu forțe noi și, în 1814, au restabilit vechea putere colonialistă. San Martin a venit însă în ajutorul poporului din Chile care a proclamat din nou independența. Se cuvine a fi spus că negrii și localnicii amerindieni au participat în număr foarte mare la acest război. Unii negri au ajuns chiar ofițeri, ca de pildă locotenentul Petro Camejo, poreclit „primul

negru“, căzut în luptele de la Carabobo (24 iunie 1821), lupte care au asigurat independența Venezuelei.

În Mexic războiul a izbucnit în 1810; la 16 septembrie s-a format junta revoluționară. Spre deosebire de celelalte regiuni ale Americii Latine, unde lupta de eliberare au condus-o creolii, baza socială a mișcării de eliberare din Mexic au format-o masele populare. Aici, contradicțiile dintre creolii moșieri și țărani erau foarte puternice. Astfel că, în programul luptei de eliberare, pe lângă independența națională, figurau și problema retrocedării pământului indienilor, abolirea tributului și eliberarea sclavilor, precum și alte revendicări cu caracter burghezo-democratic. Din rîndul intelectualilor apropiați de mase s-au ridicat, la început, Miguel Hidalgo, José Maria Morelos și Francisco Xavier Mina. Miguel Hidalgo, preot, cult, influențat de iluminism, a pornit răscoala din satul Dolores, în 16 septembrie 1810. „Grito de Dolores“, lansat în acea zi, reprezenta un manifest-program revoluționar, pentru pămînt și libertate. Ajutat de generalul Allende, a strîns o armată de 80.000 de țărani, care s-a unit cu detașamentele țărănești, conduse de preotul José Maria Morelos și au înfrînt la Monte de las Cruces armata generalului spaniol Trujillo. În lunile următoare, ei au obținut mari succese în luptă și au pornit la preluarea proprietăților rurale. Dar, după ce s-a extins războiul și în provinciile nordice, s-au ivit conflicte între conducători. Spaniolii au profitat de aceasta și generalul Calleja a reluat ofensiva. Hidalgo a fost prins și executat ca rebel, eretic, ateu și trădător. Poporul a continuat însă lupta. În 1813 s-a convocat, la Chilpancingo, un congres național al deputaților din teritoriile eliberate. Congresul a proclamat independența Mexicului. Dar, ajutat de elementele reacționare, s-a ridicat la conducere Augustin de Iturbide, un fost ofițer în armata spaniolă. El a căutat să lichideze cuceririle cîștigate de masele populare. La 19 mai 1822 s-a încoronat chiar ca împărat, cu numele de Augustin I. Dar, după 9 luni, masele populare conduse de Herrera și Bravo, ajutați de Santa Ana, ofițer de origină indiană, cu idei republicane, l-au răsturnat pe Augustin I și l-au izgonit din țară.

Lupta de eliberare s-a terminat în primăvara anului 1824, cu victoria mexicanilor și proclamarea republicii. Cînd Iturbide a încercat să preia puterea, republicanii l-au prins și l-au executat. Constituția acestei republici proclama egalitatea indienilor cu albi, realizîndu-se, astfel, cel mai democrat regim din noile state create în America. De asemeni, țările din regiunile Americii Centrale s-au declarat independente, pe rînd, iar guvernul spaniol, incapabil să mai intervină cu armele, a fost nevoit să le-o recunoască. America de centru a devenit liberă, după cum se spunea „fără să tragă un foc de armă“.

În 1826 ultimele trupe ale lui Ferdinand al VII-lea s-au predat lui Simon Bolivar, marcînd, astfel, sfîșitul războiului de eliberare a popoarelor din America Latină. Spaniei i-au mai rămas doar Cuba și Porto Rico. Guvernul spaniol a încercat, în repetate rînduri, să reia războiul de recucerire a coloniilor pierdute, dar fără rezultat.

Vrednic de semnalat este faptul că Simon Bolivar a căutat să unească aceste noi state latine și catolice într-unul singur: „Federația Anzilor“. Bolivar chiar credea că va putea alcătui o „Sfîntă Alianță a Libertății“, opusă „Sfintei Alianțe a despoților“ care domina atunci Europa. În 1826, a convocat, la

Panama, delegații tuturor statelor americane. A făcut însă greșeala de a convoca și delegați din S.U.A. care nu aveau nici un interes să se ridice un rival prea puternic pe propriul lor continent și au sabotat cât au putut planul de unificare.

Interesele și ambițiile conducătorilor acestor tinere republici, marile dificultăți de comunicație de la Rio Gran del Norte pînă la Capul Horn, ca și opoziția Angliei și a S.U.A., au făcut ca încercarea de federalizare să eșueze, îndată după moartea lui Bolivar, în 1830. În locul ei au apărut 15 republici independente.

Aproape simultan, s-a desfășurat și lupta de eliberare națională a Braziliei. Stăpînită de portughezi, începînd din 1500 această imensă țară era guvernată prin delegați ai coroanei, investiți cu puteri depline. Ca și în coloniile spaniole, și aici se practica discriminări de tot felul, chiar și față de creoli. De aceea, s-au stîrnit și aici multe răscoale ale sclavilor negri, mișcări sociale și de eliberare națională. În 1789 Joaquim José de Silva Xavier, poreclit Tiradentes, a inițiat o răscoală pentru transformarea Braziliei într-o republică democratică independentă. Mișcarea a fost înăbușită, iar Tiradentes executat, în 1792, la Rio de Janeiro.

Lupta s-a reluat în veacul al XIX-lea. În 1817 a izbucnit, la Pernambuco, o insurecție condusă de Domingo José Martinis, ajutat de creoli. Un rol deosebit, în lupta pentru eliberarea Braziliei l-a jucat José Bonifacio de Andrada. Dar acești conducători n-au izbutit să mobilizeze întreaga țară în această luptă progresistă și au fost înfrinți.

Independența Braziliei a fost cucerită mai tîrziu și fără vărsare de sînge. În 1808, Juan al VI-lea, regent al Portugaliei, s-a refugiat în Brazilia ca să scape de ocupația napoleoniană. În 1820 s-a reîntors în țară, lăsînd în Brazilia pe fiul său don Pedro. Îndată după aceasta, mișcarea de eliberare s-a intensificat iar don Pedro a fost silit să declare țara independentă, în 7 septembrie 1822. Dinastia de Braganza s-a menținut, datorită alianței forțelor conservatoare cu creolii bogați. Regimul instaurat aici, cu caracterul lui conservator va dura pînă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea ; în 1889 s-a îndepărtat monarhia și s-a proclamat republica Statelor Unite ale Braziliei.

În lupta ei de eliberare, America Latină a fost ajutată de revoluțiile din Spania din 1820, care au paralizat intervenția militară a lui Ferdinand al VII-lea și a peninsularilor, dînd un nou și major impuls luptei de eliberare a popoarelor din colonii.

A fost ajutată de Anglia și de S.U.A., care aveau tot interesul să se prăbușească imperiul colonial al Spaniei și al Portugaliei ca să acapareze ele piețele noilor state, formate prin lupta revoluționară a popoarelor. Guvernul englez s-a împotrivit intervenției în aceste colonii propusă de Sf. Alianță. Armata franceză, care a restaurat în Spania guvernul absolutist al lui Ferdinand al VII-lea, în 1823, a trebuit să se mulțumească numai cu victoria de la Trocadero ; nu a mai primit ordin să se îmbarce pentru America. În același an, președintele Monroe prezenta celebra lui declarație, prin care cerea neamestecul europenilor în America. Astfel a biruit principiul neintervenției, tot mai energic susținut de burghezia engleză și americană, care „adulmecase” aceste inepuizabile izvoare de materii prime și debușeuri pentru industria lor.

Noile state cumpărau produse industriale, vase de război, arme. În 1825, ministrul englez Canning scria către Granville: „Acțiunea s-a realizat (eliberarea Americii Latine), ghiara e înlăturată (stăpînirea spaniolă). America spaniolă este liberă și, dacă nu conducem rău afacerile noastre, ea va fi a englezilor“.

Adăpostiți de lozinca „America, americanilor“, yankeii ca și englezii s-au amestecat tot mai mult în economia și politica noilor state.

Cu toate acestea, războiul pentru independență se înscrie în istorie ca un mare fapt progresist, ca un episod principal în lupta anticolonială, un fapt răsunător în marele efort al omenirii pentru cucerirea libertății.

BIBLIOGRAFIE

- H. Barbagelata, *Histoire de l'Amérique espagnole*, Paris, 1936.
E. Finot, *Bolívar pacifista*, New York, 1936.
G. Granados, *Historia de Mexico*, 2 vol. Mexico, 1956.
J. Humbert, *Histoire de la Colombie et du Venezuela* Paris, 1946.
S. Madariaga, *Bolívar*, 2 vol, Mexico, 1951.
Viorel Sirbu, *Revoluția hispano-americană*, București, 1970.
W. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, București, 1954.